

**LITERATURA
i POLITYKA**

LITERATURA i POLITYKA

SZKICE O LITERATURZE XX I XXI WIEKU

Redakcja
Barbara Gutkowska i Agnieszka Nęcka

Uniwersytet Śląski

SUDIO 29

Katowice 2010

Recenzent:
prof. dr hab. Jerzy Smulski

Publikacja sfinansowana ze środków Uniwersytetu Śląskiego

© 2010 by Uniwersytet Śląski w Katowicach

ISBN 978-83-926022-8-6

Wydawca:
Studio 29 Michał Motloch
michal@studio29.pl

Skład, łamanie i druk:
www.STUDIO-NOA.pl

Projekt okładki:
Michał Motloch

Wydanie I
Ark. druk. 14,7. Ark. wyd. 15,0.

Spis treści

Barbara Gutkowska: Literatura i polityka. Wprowadzenie ..	7
1. Jan Piotrowiak: Słowo poetyckie – narzędziem walki. W kręgu poetów „Nowej Kultury”	11
2. Maciej Tramer: Napisane – Przeżyte – Ustalone. O polityce i Władysławie Broniewskim	29
3. Maria Marciniak: Na pograniczu literatury i polityki. Działalność paryskiej „Kultury” w latach 1950–1967	48
4. Ewa Chromik: „Ekscesywność wolności” człowieka epoki. Egzystencja i polityka w twórczości Ireneusza Iredyńskiego	73
5. Zdzisław Marcinów: Nie tylko o uczuciach. O politycznych kontekstach tomu <i>Związki uczuciowe</i> Ireneusza Iredyńskiego	93
6. Maria Gniłka: „Uczony logik zmuszony przez nielogiczną rzeczywistość do uprawiania twórczości satyrycznej”. Pamflety Stanisława Barańczaka	108
7. Żaneta Honisz: Polityczna paranoja Krzysztofa J., czyli ponowoczesne <i>animal politicum</i>	126
8. Anna Kołodziejska: Kiedy lud staje się ideą – obywatele są już tylko zawadą. Tragizm i absurd świata PRL-u w narracjach więziennych Janusza Krasieńskiego	149
9. Elżbieta Dutka: „... to już nie tylko polityka, ale codzienne powietrze naszego życia...” – o dzienniku <i>Zawsze powroty</i> Julii Hartwig	163
10. Agnieszka Nęcka: Polityczny sexappeal. O <i>Umoczonych</i> Andrzeja Horubały	182

11. Dariusz Nowacki: Nowa polityczność? Z doświadczeń prozy i krytyki po roku 2000	194
12. Izabela Mikrut: Satyra polityczna. Prolegomena	212
Indeks nazwisk	229

Barbara Gutkowska

Literatura i polityka. Wprowadzenie

Zapoczątkowany *Faraonem* Bolesława Prusa rozwój dwudziestowiecznej polskiej powieści politycznej znalazł w dwudziestoleciu międzywojennym znakomitych kontynuatorów: Stefana Żeromskiego, Wacława Berenta, Juliusza Kadena-Bandrowskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Teodora Parnickiego. Powieść tego czasu obrazowała środowisko władzy, ścieranie się różnych koncepcji politycznych, idei państwa, stawiała pytania o kształt Polski i polskości, o relacje pomiędzy jednostką a władzą i społeczeństwem, o sens historii.¹ Były to problemy istotne także w poezji z tamtych lat, w której – ze względu na pogłębiający się kryzys ekonomiczny i przeobrażenia społeczno-polityczne – dominowały ideologie lewicowe obecne w manifestach programowych poetyckich ugrupowań².

Również w czasie II wojny światowej spory polityczne znajdowały swój wyraz nie tylko w publicystyce, ale i literaturze, a najgłośniejszym z nich był spór Andrzeja Trzebińskiego, reprezentującego pracownicze środowisko „Sztuki i Narodu”, z Czesławem Miłoszem, który prowadził go również po wojnie – od *Traktatu poetyckiego* aż po polemikę z Pawłem Rodakiem w latach 90. ubiegłego wieku³.

Po zakończeniu działań wojennych literatura stopniowo podlegała coraz ostrzejszemu działaniu cenzury, a po szczecińskim zjeździe

¹ Zwarte omówienie najwybitniejszych powieści politycznych znaleźć można m.in. w książce L. Szarugi, *Współczesna powieść polityczna. Sens literatury, sens historii*, Warszawa 2001.

² Zob. m.in. S. R. Lee, *Trudne przymierze. Polska awangarda poetycka w kręgu idei lewicy (1918–1939)*, Warszawa 1982; T. Bujnicki, *Bunt żywiołów i logika dziejów. W kręgu idei polskiej lewicy*, Katowice 1984; M. Zaleski, *Przygoda drugiej awangardy*, Wrocław 1984.

³ Zob. A. Kopiński, *Ludzie z charakterem. O okupacyjnym sporze Czesława Miłosza i Andrzeja Trzebińskiego*, Warszawa 2004; E. Janicka, *Sztuka czy naród? Monografia pisarska Andrzeja Trzebińskiego*, Kraków 2006, s. 97–117; P. Rodak, *Poeta, nie doktryner*, „Gazeta Wyborcza” z 23 sierpnia 2001; Cz. Miłosz, *List do Pawła Rodaka*, „Gazeta Wyborcza” z 30 sierpnia 2001.

literatów w 1949 roku zdominowana została całkowicie przez socrealizm, wykluczający nie tylko polityczną dyskusję, ale dający zideologizowaną – jednowymiarową i jednogłosową wizję świata. Wolną myśl polskiej kultury reprezentowała wówczas (aż do 1989 roku) „Kultura” Jerzego Gierdroycia, konsekwentnie realizującego swą „politykę na Kraj”, w którym, podporządkowując się dyskursowi władzy, sama literatura – nauczająca, wymierzająca sprawiedliwość, pokazująca pożądany kierunek myśli i działań – stała się władzą⁴. Wkrótce, od *Poematu dla dorosłych* Adama Ważyka (1955), wstydliwie jej się wypierała w poodwilżowych palinodiach, odkrywających przed czytelnikami w „wielkim womitowaniu”⁵ „kryształowe wnętrza brudnego człowieka” (tytuł utworu T. Różewicza). Literatura PRL-u coraz wyraźniej stawiała się terenem gry – a czasem również bezpardonowej walki na śmierć i życie⁶ – pomiędzy twórcami a władzą i cenzurą, w której stawką była niezależność, wartości etyczne i prawda. Szczególnie było to widoczne w czasie polityczno-społecznych przesileni w 1956, 1968, 1970, 1976, 1980, 1981 i 1989 roku.

Zdaniem Andrzeja Wenera, spowodowało to ukształtowanie się od roku 1956 – a funkcjonujących do dzisiaj – dwóch różnych, częściowo przeciwstawnych perspektyw i jednocześnie ocen w oglądzie sytuacji powojennej literatury, które: „Są do tego stopnia zautomatyzowane i niezależne od historycznej rzeczywistości, że można mówić o swoistych mitach czy też ujęciach mitologicznych”⁷. Mit pierwszy mówi o ostrym, czarno-białym podziale literatury na dworską, będącą tubą komunistycznej władzy, i opozycyjną, która – dzięki grze prowadzonej z cenzurą – systematycznie kruszyła komunizm poszerzając przestrzeń wolności słowa, bądź demonstrowała swą niezależ-

⁴ Zob. Z. Jarosiński, *Literatura jako władza (z ideologii socrealizmu)*, [w:] *Literatura i władza*, red. E. Sarnowska-Temeriusz, Warszawa 1999, s. 161.

⁵ Zob. L. Flaszen, *O trudnym kunszcie womitowania*, „*Życie Literackie*” 1955, nr 44.

⁶ Myślę m.in. o przedwczesnej śmierci Pawła Jasienicy i jego zmaganiach z historią, polityką i władzą opisanych w *Pamiętniku – testamentie* (zob. B. Gutkowska, *Epoka strachu w „Pamiętniku” Pawła Jasienicy (Lecha Beynara)*, w: *Odczytywanie śladów. W kręgu dwudziestowiecznego autobiografizmu*, Katowice 2005, s. 120–140) i tragicznym losie Wojciecha Bąka (zob. K. Masłoń, *Wojciech Bąk. Niczego mu nie oszczędzono. (Jedyny znany przypadek zamknięcia polskiego literata w „psychuszcze”)*, [w:] *Lekcja historii najnowszej*, Kraków 2003, s. 224–236).

⁷ A. Werner, *Wina niewinnych i niewinność winnych. Rzut oka na związki polityki z literaturą literatury z polityką w PRL*, [w:] *Krew i atrament*, Warszawa 1997, s. 5.

ność poprzez nowatorstwo w sferze estetycznej. W tym ujęciu opozycyjność, ugruntowana na „milczącym założeniu o zasadniczo jasnej świadomości politycznej”, była synonimem kultury właściwej – choć ograniczanej koniecznością respektowania narzucanych przez władzę ograniczeń – i obejmowała rozległy obszar literatury PRL. W micie drugim: „Podział na sprawiedliwych i kolaborantów jest równie wyrazisty i dobitny, inaczej wyglądają natomiast proporcje. Z wyjątkiem garstki pisarzy prześladowanych i milczących cała kultura PRL niesie na sobie brzemień kolaboracji z komunistami. [...] Tak czy inaczej, choroba obejmowała niemalże (albo nawet bez tego zastrzeżenia) całość kultury »peerelu«”⁸. Powielanie tych generalizujących sposobów myślenia doprowadziło po 1989 roku do uproszczonego – niesprawiedliwego w odniesieniu do konkretnych literackich realizacji – przesądzenia o wątpliwej wartości całej literatury powstałej w latach Polski Ludowej oraz o wyczerpaniu się zakorzenionego w romantyzmie modelu literatury tyrtejskiej, niepokornej, żywo reagującej na rzeczywistość społeczno-polityczną.

Jego konsekwencją okazał się charakterystyczny po 1989 roku odwrót od kompensacyjnie doświadczanej kultury i literatury⁹ oraz postulat oddzielenia „piór od maczug”¹⁰, czyli literatury od treści politycznych¹¹. Jak bardzo iluzoryczne były tego typu żądania, świadczy rozwój prozy politycznej – choć może lepiej powiedzieć: zaangażowanej bądź zideologizowanej¹² – od połowy lat dziewięćdziesiątych. Twórczość m.in. Edwarda Redlińskiego, Stefana Chwina, Radka Wysockiego, Piotra Siemiona, Bronisława Wildsteina, Rafała Ziemkiewicza, Andrzeja Horubały, Daniela Odii, Filipa Onichimowskiego, Piotra Czernieckiego dowodzi, że literatura nadal może być gorącym sporem o kształt rzeczywistości, upominać się o społecznie wykluczonych, poszanowanie praw i godności człowieka, destruować narodowe mity.

⁸ Tamże, s. 6.

⁹ Zob. M. Janion, *Czy będziesz wiedział, co przeżyłeś*, Warszawa 1996.

¹⁰ A. Werner, *Pióra i maczugi*, „*Tygodnik Powszechny*” 2002, nr 37. Wcześniej ten postulat sformułował Adam Zagajewski w *Solidarności i samotności*.

¹¹ Zob. opis burzliwych dyskusji na ten temat z lat 90 w: P. Czapliński, *Literatura, polityka i sfera publiczna*, [w:] *Efekt bierności. Literatura w czasie normalnym*, Kraków 2004, s. 168–178. Problematykę tę w znacznie szerszym zakresie omówił Przemysław Czapliński w książce *Polska do wymiany. Późna nowoczesność i nasze wielkie narracje*, Warszawa 2009.

¹² Moje wahanie wynika z ze świadomości różnic między polityką a politycznością.

I że nie mylił się Sławomir Mroźek pisząc, iż w rozważaniach o relacjach pomiędzy polityką a literaturą:

Wszystkie ogóle teoretyczne odpowiedzi będą nieuchronnie uproszczeniami, bo rzecz zależy od konkretnej sytuacji. Jeśli człowiek zostaje spoliczkowany, mało prawdopodobne jest, że powstrzyma się od reakcji wskutek głębokich reakcji dokonanych na gorąco. Ale pyskówka to pyskówka, a rozdawanie kopniaków nie sprzyja intelektualnej głębi. Bywają jednak sprawy polityczne, które nie są wyłącznie sprawami politycznymi. Wiele zależy również od stopnia nabrzmienia problemu i presji¹³.

W tomie *Literatura i polityka. Studia i szkice o literaturze polskiej XX i XXI wieku* znajdują się opisy, analizy i interpretacje obejmujące wzajemne relacje literatury, pisarzy i polityki, traktujące o cenzurze, presji i opresji, szeroko pojętych wykluczeniach i uwięzieniach, społecznej i narodowej świadomości – pojmowanej także jako wspólnota śmiechu. Rozliczenia z władzą i obnażenie jej języka, ze społecznymi i obyczajowymi normami, polityczną poprawnością stale łączą się z pytaniami o jednostkową tożsamość, sens historii, etyczne wartości, mechanizmy społecznych zachowań. Jak widać, choć zmieniła się po 1989 roku polityczna rzeczywistość i minęły czasy, gdy wydanie książki okazywało się wydarzeniem politycznym, nie udało się – bo nie mogło się udać – wyrugować polityki/polityczności z literatury, ponieważ nie tylko w PRL, jak twierdził Stanisław Barańczak, ale i współcześnie – „polityczność jest tautologią życia”¹⁴. Pozbawiając się do niej odniesień, literatura odwraca się od rzeczywistości, traci swą rangę i siłę swego głosu.

¹³ S. Mroźek, *Mój życiorys*, [w:] *Życie i inne okoliczności*, Warszawa 2003, s. 67.

¹⁴ S. Barańczak, *Jestem pięknoduchem, parnasistą i estetą*, [w:] *Zaufać nieufności. Osiem rozmów o sensie poezji*, Kraków 1993, s. 14.

Indeks nazwisk

- A**
Abramowicz Maciej 212
Adamski Maciej 151
Alichnowicz Karol 220
Andrzejewski Jerzy 105, 107, 183
Anusiewicz Janusz 225
Arendt Hannah 69
Aron Raymond 54, 56, 60, 64, 68, 69
Arystoteles 74, 81, 90, 145, 151
Augustyn Adam 98
- B**
Bachtin Michaił 77, 219
Baczek Bronisław 153, 160
Bagricki Eduard 19
Bakoš Mikuláš 19
Balbus Stanisław 219
Balcerzan Edward 17, 19, 20, 126
Bałtroczyk Piotr 222
Banasiak Bogdan 190
Barańczak Stanisław 10, 38, 40, 108–125, 183, 190, 213, 214
Bardijewska Sława 86, 87
Bartoszewski Władysław 152
Bataille Georges 189
Baudrillard Jean 135, 136, 148, 179, 191
Bauman Zygmunt 129, 130, 135, 146, 148, 179
Bąk Wojciech 8
Beczek Jakub 204
Berent Waclaw 7, 21
Berger Peter 54
Bergson Henri 109–112, 125
Bertrand Denis 212
Biedrzycki Krzysztof 109
Bierut Bolesław 175
Błoński Jan 199
- Bobkowski Andrzej 48, 52, 72
Bocheński Tomasz 213
Bolecki Włodzimierz 150
Bondy François 55, 58, 60–65, 68
Bosacki Zenon 222
Bourdet Claude 60
Bralczyk Jerzy 215, 223, 225
Brandys Kazimierz 166–168, 174, 175, 178, 183
Bratkowska Katarzyna 208
Bratkowski Piotr 200
Brodzka Alina 86, 178, 201
Broniewski Władysław 24–27, 29–47
Brucz Stanisław 13
Brun Julian 28
Brycht Andrzej 201
Bryłka Hieronim zob. Barańczak Stanisław
Brzozowska Dorota 221
Bugajski Leszek 150
Burek Tomasz 73, 150, 157
Burnham James 56
Burska Lidia 178, 201
Burzyńska Anna 127–129, 147
Buttler Danuta 226
Bystron Jan Stanisław 213
- C**
Caillois Roger 54
Camus Albert 54, 55, 61, 63, 64
Chaciniński Stanisław 98
Chiaromonte Nicola 54
Chłopicki Władysław 220
Chromik Ewa 73
Chruszczow Nikita 69
Chwin Stefan 9, 87, 90, 149, 194–197
Cichowicz Stanisław 109

Cieśliński Cezary 146
 Cuber Marta 187
 Culler Jonathan 84, 85, 92
 Czachowska Agnieszka 200
 Czajkowska Agnieszka 151, 153, 161
 Czapliński Przemysław 9, 109, 149,
 150, 174, 182–184, 190, 195–198,
 211
 Czapski Józef 48, 57–60, 66, 67, 69
 Czerski Piotr 9, 206–211
 Czyż Stanisław 98

Darska Bernadetta 204
 Dąbrowska Maria 183
 Dejmek Kazimierz 177
 Deleuze Gilles 129
 Dembińska-Pawelec Joanna 110
 Derrida Jacques 128
 Descombes Vincent 191
 Dichter Wilhelm 149
 Dickenstein Morris 213
 Dobek-Ostrowska Bogusława 218
 Dołęga-Mostowicz Tadeusz 183
 Domańska Ewa 137, 151
 Dos Passos John 65
 Drawicz Andrzej 96, 98
 Dreyfus Alfred 129
 Dunin Kinga 183, 184, 188, 208, 210
 Dunin-Wąsowicz Paweł 182
 Dutka Elżbieta 163
 Dybel Paweł 167, 179, 180, 181
 Dygat Stanisław 102
 Dzido Marta 206–211
 Dziemidok Bohdan 212
 Dzierżankiewicz Szczęsny zob. Barań-
 czak Stanisław Dzierżyński Feliks
 Dziurdzik Andrzej 164

Eco Umberto 115
 Eisler Jerzy 103
 Eliade Mircea 129
 Elżbieta Dutka 164–180
 Erbel Joanna 197
 Erik Erikson 130

Fejtő François 71
 Fik Marta 96

Filar Dariusz 55, 57
 Filipiak Izabela 149
 Flaszen Ludwik 8
 Fleszarowa-Muskat Stanisława 118
 Foucault Michel 130, 133, 160
 Fox Dorota 220
 Fras Janina 217, 218
 Freud Zygmunt 129
 Frye Northorp 152

Gacki Stefan Kordian 19
 Gajda Stanisław 221
 Galiński Tadeusz 95
 Garaudy Roger 153
 Gazda Grzegorz 14
 Genet Jean 54
 Geremek Bronisław 169
 Giddens Anthony 130, 132–135,
 147, 148
 Gide André 83, 84, 92
 Giedroyc Jerzy 48, 49, 52, 55, 57–
 67, 69–72, 77
 Gieysztor Aleksander 176
 Girzyński Zbigniew 60
 Glomp Józef 192
 Głowacki Janusz 99
 Głowala Wojciech 151
 Głowiński Michał 24, 78, 79, 81, 91,
 119, 154, 158, 219, 223
 Gniłka Maria 108
 Goffman Erving 158, 159
 Gombrowicz Witold 48, 49, 52, 63,
 64, 66, 72, 213
 Gomulicki Wiktor 25
 Gomułka Władysław („Wiesław”) 69,
 76, 77, 93–95, 97, 100, 107
 Goodin Robert E. 146
 Gorczyńska Małgorzata 151
 Gorczyński Maciej 151
 Gorkin Julion 60
 Gosk Hanna 61, 138–140, 142, 143
 Graczyk Roman 184
 Graff Agnieszka 208
 Greene Graham 65
 Grémion Pierre 56, 60, 66, 70
 Grędziński Stanisław 22
 Groński Ryszard Marek 212, 226

Grundkowski Jerzy 149
 Grydzewski Mieczysław 63
 Gryziewicz Stefan 55
 Guattari Felix 129
 Gumpłowicz Ludwik 18
 Gutkowska Barbara 7, 8

Hammel Jan zob. Barańczak Stanisław
 Hartwig Julia 163, 164, 166–181
 Haupt Zygmunt 72
 Heck Dorota 15
 Heidegger Martin 128
 Herbert Zbigniew 151, 153, 161, 168,
 174, 175
 Herling-Grudziński Gustaw 48, 66,
 67, 72, 182
 Hersch Jeanie 58
 Hertz Paweł 70
 Hertz Zofia 48
 Hertz Zygmunt 48
 Hłasko Marek 35, 52, 62, 72
 Holland Henryk 95
 Honisz Żaneta 126
 Hook Sidney 56
 Horubała Andrzej 9, 182–185, 188,
 189, 192, 193
 Horzyca Wilam 11–13
 Humer Adam 106
 Huxley Aldous 65

Iredyński Ireneusz 73–83, 85–100,
 103, 105, 107, 201
 Irzykowski Karol 124
 Iwazkiewicz Jarosław 84, 163, 173
 Izabela Mikrut 214–228

J. H. zob. Barańczak Stanisław
 Jakubowicz Martyna 189
 Jan Paweł II 207, 208
 Janion Maria 9, 130, 131, 135, 189
 Jankowska Hanna 127
 Jankowski Jerzy 11, 12, 18, 22
 Japola Józef 16
 Jaroński Zbigniew 8, 11, 178, 201
 Jarosz Krzysztof 84
 Jarzębski Jerzy 70, 182
 Jasienica Paweł 8, 151, 153

Jasiński Bruno 11, 13, 15–22, 132
 Jasiński Zbigniew 52
 Jaspers Karl 56
 Jastrzębski Zdzisław 220
 Jaślar Krzysztof 227
 Jeleński Konstanty Aleksander 48,
 54, 56–60, 62–64, 66, 67, 69–72
 Jędraszewski Marek 74, 75
 Josselson Michael 58, 64
 Jungk Robert 134

Kaczyński Lech 225
 Kaden-Bandrowski Juliusz 7, 183,
 192
 Kafka Franz 153, 162
 Kamińska-Szmaj Irena 221, 228
 Kaprocki Bolesław 18
 Kass Wojciech 177
 Kałol Kazimierz 96
 KCK zob. Kęder Konrad Cezary
 Kerski Basil 55, 61, 63
 Kęder Konrad Cezary 184, 189
 Kiec Izolda 219
 Kierkegaard Soren 131
 Kijowski Andrzej 150, 179
 Kisiel Marian 221
 Kisielewski Stefan („Kisiel”) 97
 Kleyff Jacek 215
 Kłoczowski Jan Maria 56, 66
 Kłossowicz Jan 74, 78, 83
 Kmiecik Sławomir 222–225
 Koestler Artur 54, 56, 60, 61, 65
 Kołakowski Leszek 37, 108, 109, 116,
 125

Kołodziejek Ewa 225
 Kołodziejska Anna 149
 Kołodziejski Stanisław 56
 Komendant Tadeusz 190
 Konwicki Tadeusz 102, 175
 Kopaliński Władysław 214
 Kopczyński Krzysztof 49, 50
 Korek Janusz 67, 68
 Kornat Marek 58
 Kornhauser Julian 124, 149
 Kostkiewiczowa Teresa 158
 Kott Jan 69
 Kowalczyk Andrzej Stanisław 61

- Kowalczyk Piotr 221
 Kowalczykowska Alina 15, 25
 Kowalikowa Jadwiga 225
 Kowalski Krzysztof 214, 218, 219
 Kowalski Piotr 121
 Kowalski Sergiusz 167
 Krajska Ewa 183
 Krajski Stanisław 183
 Krasiński Janusz 149–151, 153–161
 Krapiec Mieczysław 145
 Kristeva Julia 213
 Kroński Tadeusz 53
 Królak Sławomir 135
 Kruszyński Zbigniew 149
 Kryszak Jerzy 22
 Krzaklewski Marian 192, 193
 Krzysztoń Jerzy 127, 130, 131, 134,
 138–140, 142, 144–147
 Kurczewski Jacek 167
 Kuroń Jacek 88, 169, 171
 Kurzowa Zofia 225
 Kuźma Erazm 150
 Kwach zob. Kwaśniewski Aleksander
 Kwaśniewski Aleksander 192
 Kymlicka Will 146
- L**
 Lacan Jacques 137
 Laclau Ernesto 179
 Lalewicz Janusz 114
 Lancaster Frederick Wilfried 16
 Laquer Walter 56
 Laskey Melvin 54, 55, 61, 62
 Latawiec Bogusława 109, 118, 125
 Le Bon Gustave 18
 Lechoń Jan 13, 33
 Lee Stephen Richard 7, 27
 Lenin Włodzimierz (wł. Władimir Il-
 jicz Uljanow) 45, 193
 Levi-Strauss Claude 136
 Lévinas Emmanuel 74, 75, 146
 Lewicki Zbigniew 102, 103, 213
 Lewycki Boris 58
 Libera Antoni 96, 97, 149
 Lichodziejewska Feliksa 25, 26, 29,
 32, 34, 37, 39, 41, 42, 45
 Lipski Leo (Lipschultz Leon) 52
 Lutostawski Witold 163
- Ł**
 Laguna Piotr 116, 119
 Ławrynowicz Marek 183
 Łukasiewicz Jacek 96–99, 150
- M**
 Maciąg Włodzimierz 96, 98, 137
 Mackiewicz Józef 48, 72
 Madajczyk Czesław 68, 70
 Madaragia Salvador de 60
 Madej Bogdan 98, 149
 Madejski Jerzy 150
 Madliński Artur 199
 Majchrowski Zbigniew 189
 Majerski Paweł 14
 Malraux Anré 54
 Mafecki Wojciech 151
 Małyska Agata 222
 Mandelsztam Osip 17
 Maneli Mieczysław 145
 Mann Wojciech 221
 Marcinek Roman 56
 Marciniak Maria 48
 Marcinów Zdzisław 93
 Marecki Piotr 198, 207
 Margański Janusz 151, 191
 Markiewicz Henryk 115
 Marks Karol 45, 46, 69
 Masłoń Krzysztof 8
 Matuszewski Krzysztof 190
 Matuszewski Ryszard 32, 37, 42, 46,
 153
 Mazowiecki Tadeusz 169
 Mazur Jan 219
 McCarthy Joseph Raymond 61
 McLuhan Eric 16
 McLuhan Herbert Marshall 16
 Mencwel Andrzej 52
 Merleau-Ponty Maurice 68, 69
 Mętrak Krzysztof 97, 99
 Michalski Cezary 183, 184, 192
 Michałowski Piotr 221
 Michnik Adam 87, 88, 169
 Miciński Tadeusz 12
 Mierau Fritz 19
 Mieroszewski Juliusz 48–52, 57–59,
 62, 65, 67, 68, 70, 72
 Międzyrzecki Artur 172, 176, 177
 Miko Franiek 19

- Mikrut Izabela 212
 Mills Wright C. 144, 145
 Miłosz Czesław 7, 48, 53, 57, 60–69,
 71, 72, 115, 163, 174, 183
 Mitzner Zbigniew 220
 Mizerkiewicz Tomasz 211, 220
 Mochnacki Maurycy 151, 153
 Moczar Mieczysław 77, 95, 103
 Moravia Alberto 54
 Morawski Maciej 171
 Morawski Stefan 109
 Mościcki Paweł 196
 Mouffe Chantal 179, 197
 Mrozek Sławomir 10
 Muecke D. S. 119
 Müller Heiner 113
- N**
 Nabokov Nicolas 58, 60
 Napierski Stefan 25
 Neuger Leonard 112, 113
 Nęccka Agnieszka 182
 Niewierny Tomasz zob. Barańczak Sta-
 nisław
 Nowacki Dariusz 93, 149, 161, 194,
 200, 208
 Nowak-Jeziorański Jan 58, 64, 70
 Nowakowski Jerzy 152
 Nowakowski Marek 98, 200, 201
 Nowicki Krzysztof 97, 98
 Nowicki Maciej 182
 Nycz Ryszard 13
 Nyczek Tadeusz 182, 227
- O**
 Ochab Martyna 189
 Ociepka Beata 218
 Odija Daniel 198, 199, 200, 202, 203,
 211
 Ohmann Richard 24
 Okopień-Sławińska Aleksandra 158
 Ong Walter J. 16
 Onichimowski Filip 9, 203–206, 210,
 211
 Orliński Wojciech 188
 Orłoś Kazimierz 149
 Orski Mieczysław 201
 Ortega y Gasset José 18
 Orwell George 55
- Osadczyk Bohdan 58
 Ostaszewski Robert 184, 192, 199,
 200
 Ostromęcka-Frączak Bożena 221,
 222
 Ożóg Kazimierz 223
- P**
 Panufnik Andrzej 65
 Parnicki Teodor 7, 48, 52, 72, 114
 Pasternak Leon 220, 226
 Pawelec Dariusz 110, 150
 Pawelec Michael 54
 Peiper Tadeusz 14
 Pettin Filip 146
 Pękała Elżbieta 212
 Picasso Pablo 153
 Piekarski Ireneusz 151
 Pilecki Witold 152
 Piotrowiak Jan 11
 Płazewski Leszek 98
 Płużański Tadeusz 152
 Polanyi Michael 60
 Pollakówna Joanna 163
 Pomian Jan 55
 Pomian Krzysztof 49
 Popieluszko Jerzy 150, 169
 Poręba Marcin 128, 146
 Post Jerrold M. 127, 136, 137
 Prokop Jan 12, 79, 91, 151, 160
 Prus Bolesław 7
 Przybora Jeremi 214, 221
 Przybylski Ryszard 163, 177
 Putrament Jerzy 30, 36, 89, 95
 Puzyna Konstanty 115
 Pużak Kazimierz 152
 Pyszny Joanna 176
- R**
 Rabelais Franciszek 219
 Rabizo-Birek Magdalena 211
 Rainko Stanisław 73
 Rainwater Janette 132, 147
 Rao Reja 60
 Redliński Edwarda 9
 Ricoeur Paul 85, 90, 92, 151
 RO zob. Ostaszewski Robert
 Robin Armand 60
 Robins Robert S. 127, 132, 136

Rodak Paweł 7
 Rosner Katarzyna 24
 Rostworowska Teresa 168
 Roszkowski Wojciech (Andrzej Albert) 166, 169
 Rougement Denis de 61, 69
 Royer Stéphan 60
 Różalska Ewa 16
 Różewicz Tadeusz 8
 Różycki Witold 152
 Różycki Zbigniew 57
 Rumińska Magdalena 44, 45, 219
 Russell Bernard 51, 54–56

S. B. zob. Barańczak Stanisław
 Sadaj Ryszard 183
 Saint-Exupéry Antoine de 54
 Sandauer Artur 29, 30, 36, 38, 40, 113
 Sarnowska-Temierusz Ewa 8
 Sarrazin Bernard 213
 Sartre Jean-Paul 53, 54
 Sawicka Halina 212, 215
 Sawicka Jadwiga 20
 Schmidt-Hidding Wolfgang 212, 228
 Secomski Kazimierz 176
 Siatkowski Zbigniew 25
 Siciński Bogdan 225
 Siedlecka Joanna 76, 77, 80, 96
 Siemek Andrzej 130
 Siemion Piotr 9, 183, 184, 190
 Sienkiewicz Henryk 173
 Sieradzki Makary 152
 Sikora Władysław 216
 Silone Ignazio 54–56, 61, 69, 71
 Skarga Barbara 145
 Skubaczewska-Pniewska Anna 219
 Sławińska Irena 157
 Sławiński Janusz 115, 116, 158, 182
 Słonimski Antoni 18, 113
 Smulski Jerzy 167
 Sokorski Włodzimierz 35, 36, 45, 114, 117
 Sołżenicyn Aleksander 66
 Sperber Manes 58, 61, 69
 Sroczyński Grzegorz 221
 St. B. zob. Barańczak Stanisław
 Stande Stanisław Ryszard 24

Stawar Andrzej 27, 43
 Stawiczak Barbara zob. Barańczak Stanisław
 Stempowski Jerzy 52, 77, 93, 94
 Stern Anatol 14, 15, 19, 21, 23, 27
 Sterna-Wachowiak Sergiusz 22
 Stępień Tomasz 213, 220, 225, 228
 Stoff Andrzej 219
 Stokfiszewski Igor 198
 Stokłosa Jacek M. 16
 Straszewicz Czesław 64, 72
 Stróżyński Tomasz 212
 Strzelecki Jan 169
 Suchecki Jacek 200, 201
 Sukiennicki Wiktor 58
 Sułkowski Bougislaw 213, 214, 217, 228
 Supruniuk Mirosław A. 56
 Szacki Jerzy 158
 Szaruga Leszek 7, 142, 143, 149, 192
 Szczuka Kazimiera 208
 Szekspir William 51, 124
 Szewc Piotr 150
 Szulżycka Alina 130
 Szyborska Wisława 183

Śliwiński Piotr 184
Śliwiński Wojciech 225

Tarde Gabriel 18
 Tarska Anna 97
 Tercen Abram (Andrzej Siniawski) 62
 Timoszewicz Jerzy 93
 Tinder Glenn 164, 170, 180
 Tkaczuk Waclaw J. 97
 Tomasz św. 145
 Turret Fernand 60
 Toynbee Arnold 55, 67
 Tramer Maciej 29
 Trwałczańska Sabina zob. Barańczak Stanisław
 Trznadel Jacek 174, 175
 Trzymalko Feliks zob. Barańczak Stanisław
 Trzynadłowski Jan 213
 Tuwim Julian 17, 20, 26, 122, 123, 149, 226

Tyszczyk Andrzej 151

Uniłowski Krzysztof 93, 189, 211
 Urban Jerzy 171
 Urbanowski Maciej 189, 190, 193, 211
 Ustrzykowski Paweł zob. Barańczak Stanisław

Vico Giambatisto 140
 Vincez Stanisław 52
 Virgil Beniamin 60

Wałęsa Lech 169, 172
 Wandurski Witold 24
 Wasowski Grzegorz 221
 Waśkiewicz Andrzej K. 23
 Wat Aleksander 15, 66, 157–159, 175
 Watowa Ola 175
 Ważyk Adam 8
 Wedel Janine R. 167, 173, 179
 Weil Simone 64
 Weiss Janusz 227
 Werner Andrzej 8, 9, 149, 174, 194–197
 White Hayden 137–140, 148, 151
 Wiatr Jerzy Józef 153
 Wilczek Piotr 110
 Wilczyński Marek 137, 151
 Wildstein Bronisław 9, 183
 Wilhelmi Janusz 95, 149
 Wisłowska Maria 97
 Witkiewicz Stanisław Ignacy 7

Witkowski Michał 184, 198
 Wolski Marcin 215, 216
 Wróbel Szymon 167, 179, 180
 Wyka Kazimierz 116
 Wyka Marta 97, 98, 108, 114, 115, 118, 119
 Wysocki Radek 9, 183, 190

Zagajewski Adam 9
 Zaleski August 50
 Zaleski Marek 7
 Załęski Grzegorz 220
 Załucki Marian 221
 Zambrzycki Władysław 226
 Zapert Tomasz Zbigniew 184
 Zawada Andrzej 150, 176
 Zaworska Helena 11, 86
 Zblewski Zdzisław 105
 Zdziechowski Paweł 57
 Zieliński Gustaw 25
 Ziemkiewicz Rafał A. 9, 182
 Zieniewicz Andrzej 87, 140
 Zingrone Frank 16
 Znaniński Florian 18, 153

Žižek Slavoj 179

Żebrowski Edward 96
 Żeromski Stefan 7, 28, 45, 183
 Żółkiewski Stefan 28, 31, 69, 120
 Żuławski Juliusz 176
 Żygulski Kazimierz 217, 218, 224, 228